

Az angyalkultusz

– vázlat –

Szemléltetés

- Angyalok I–II. Antal-Tövissi Ildikó–Kötő Zsolt. 2008. 40'
- Képek (illusztráció)

Ajánlott könyvészet

BACHELARD, Gaston 1999: *Aerul și visele*. Eseu despre imaginația mișcării. București: Editura Univers (Eredeti kiad.: *L'Air et les Songes*. Essai sur l'imagination du mouvement. Paris: José Corti, 1943.)

CHILD, Heather–COLLES, Dorothy 1971: *Christian symbols, ancient and modern*. A handbook for students. London

DELUMEAU, Jean: 2005: *Liniștiți și ocrotiți*. Sentimentul de securitate în Occidentul de altădată. I–II. Iași: Polirom (Eredeti kiad.: *Rassurer et protéger*. Le sentiment de sécurité dans l'Occident d'autrefois. Paris: Fayard, 1989.)

DURAND, Gilbert: 1977: *Structurile antropologice ale imaginarului*. București: Editura Univers (Eredeti kiad.: *Les structures anthropologiques de l'imaginaire*. Introduction à l'archétypologie générale. Paris: Grenoble, 1960.)

ELEKES András 2006: Az angyalok és mi. Teológiai/gyakorlati szempontok az angyalok és angyaltanok értelmezéséhez. *Székelyföld* X. 7. 94–104.

ERDÉLYI Zsuzsanna: 1976 *Hegyet hágék, lőtőt lépék*. Archaikus népi imádságok. Budapest: Magvető Könyvkiadó (2. hasonmás kiad.: 1978.; 3. bővített kiad.: 1999. Pozsony, Kalligram) – 1988: Archaikus népi imádságok. In: *Magyar Néprajz* V. Budapest: Akadémiai Kiadó, 692–748.

HALL, James 1979: *Dictionary of Subjects and Symbols in Art*. London: Fukenham and Reading

KRAUSS, Heinrich

2005 *Az angyalok*. Hagymány és értelmezés. Budapest, Corvina Kiadó kft.

OTTO, Rudolf 1997: *A szent*. Az isteni eszméjében rejlő irracionális és viszonya a racionálishoz. Budapest: Osiris Kiadó (Eredeti kiad.: *Das Heilige*. 1917.)

PLEȘU, Andrei 2006: *Despre îngerii*. București: Humanitas

POMERANC, Grigorij 1990: Rubljov Szentháromsága. 2000 július–augusztus, 92–98.

RÉAU, Louis 1955: *Iconographie de l'art chrétien*. I., II/1–2., III/1–3., Paris: PUF

SCHÜTZ, Christian 1993: *A keresztény szellemiség lexikona*. Budapest: Szent István Társulat (Eredeti kiad.: *Praktisches Lexikon der Spiritualität*. Freiburg, 1988.)

TÁNCZOS Vilmos 2001: *Nyiss kaput, angyal!* Moldvai csángó népi imádságok. Archetipikus szimbolizáció és élettér. Budapest: Püski Kiadó

XERAVITS G.–TAMÁSI B.–SZABÓ X.

2011 *Angyalok az ókortól Szent Tamásig*. Budapest, Sapientia Főiskola-L'Harmattan

A vázlatban felhasznált források, folklórgyűjtések

BS1 = Bosnyák Sándor: *A moldvai magyarok hitvilága*. Budapest, Folklór Archívum 12. 1980.

BS2 = Bosnyák Sándor: *Magyar Biblia*. A világ teremtése, az özönvíz, Jézus élete sa világ vége népünk szájhagyományában. Budapest, Európai Folklór Intézet – L'Harmattan, 2001.

BS3 = Bosnyák Sándor: Égbe vivő út. Az ég köldökéről, a föld köldökéről s az égigérő fáról. *Örökség* 1992. 1. 2–6.

HP = Halász Péter: *A moldvai csángó magyarok hiedelmei*. Budapest, General Press Kiadó, é. n. [2005]

HI1 = Harangozó Imre: „*Krisztusz háze arangyos...*” Archaikus imák, ráolvasások, kántálók a gyimesi és moldvai magyarok hagyományából. Újkígyós, Ipolyi Arnold Népfőiskola, 1998.

HI2 = „Úgy ment keresztül a világ.” Adalékok a moldvai magyarok lélekképzetének és temetési szokásainak a vizsgálatához. *Turán* IV. 2001. 3. 63–78.

HI–KR = Harangozó Imre–Kővári Réka: *Etelközi fohások*. Válogatás a moldvai magyarság vallásos népköltészetének kincstárából. Újkígyós, Ipolyi Arnold Népfőiskola, 2005.

HL = Hegedűs Lajos: *Moldvai csángó népmesék és beszélgetések*. Néprajzi szövegek moldvai telepeseiktől. Budapest, Közkutatásügyi Kiadóvállalat, 1952.

P = Lammel Annamária–Nagy Ilona: *Parasztbiblia*. Magyar népi biblikus történetek. Budapest, 1985. (2. kiad.: Budapest, Osiris Kiadó, 1995.)

TV1 = Tánczos Vilmos: *Gyöngyökkel gyökereztél*. Gyimesi és moldvai archaikus imádságok. Csíkszereda, Pro-Print Kiadó, 1995.

TV2 = Tánczos Vilmos: *Csapdosó angyal*. Moldvai archaikus imádságok és életterük. Csíkszereda, Pro-Print Kiadó, 1999.

TV3 = *Moldvai csángó archaikus népi imádságok*. Archetipikus szimbolizáció és élettér. Doktori értekezés. Babeş-Bolyai Tudományegyetem. Bölcsészettudományi Kar. Magyar Nyelv és Kultúra Tanszék. Kolozsvár, 1999. I–III. 761. p.

VI = Virt István: „*Elszakasztottad a testemtől én lelkemet*” A moldvai és a Baranya megyei csángók halottas szokásai és hiedelmei. Kolozsvár, Kriza Könyvek 8., 2001.

A középkor méltóságteljes angyalainak száműzése már a reformációval elkezdődött, majd a karteizianizmussal folytatódott, a felvilágosodás korában az egyházon belül is végletes formákat öltött, míg végül a modern kori pozitivisták tudományosság betetőzte ezt a folyamatot. A racionalizmus és szekularizáció minden társadalmi réteg világtérképét átírták, ezért első látásra meglepetésszerűnek és ellentmondásosnak tűnhet, hogy napjainkban mégis jósló-gyógyító misztikus „angyallátók” sokasága működik szerte Európában. A modern sarlatánságnak ezeket az intézményeit éppen az működteti, hogy a racionalizálódó egyház már a felvilágosodás korában a vallásosság mellékes, infantilis szereplőivé tette az angyalokat. Napjaink magányos embere keresi a kapcsolatot a „komoly” angyalokkal, és mivel az egyház nem segíti őt ebben a keresésben, ezért hát máshol kutakodik.

A középkor angyalai – amint ez a folklórból is kiderül – félelmetes, hatalmas, ugyanakkor biztonságot adó lények voltak, akikkel az ember állandó kapcsolatban volt, akikben minden körülmények között, különösen az élet nehéz helyzetekben megbízhatott.

1. Az angyaltan népi metafizikája

1. 1. Isten udvartartása

Az angyalok már a Bibliában is Isten udvartartásaként jelennek meg. Angyalok sokasága népesíti be Isten környezetét, ők őrzik az isteni transzcendenciát.¹ Ugyanakkor feloldják Isten metafizikai magányát: dicsőítik Istent, asszisztálnak és szolgálnak neki, elviszik üzeneteit a teremtett lényeknek, az Úristen szerepét átvéve, védik, tanítják és ha kell, büntetik is őket.² Ők Isten udvartartása és hadserege. A kereszténység istenségei mindig angyalok seregeivel járnak. A népi imádságok záradékainak gyakori szövegformulája szerint az üdvözült lélek lelkéért Krisztus maga jön el angyalaival: „*Me nem küdném se apostolaimot, se angyalaimot, / én magam mennék a három koronás angyalaimval, / s úgy küdném a lelket porodicsomba örülni és örvendezni.*” (Pusztina – TV1. 179.)³

Az Isten környezetében élő égi angyalok és az üdvözült lelkek között szigorú hierarchikus rend van: egyesek közelebb, mások távolabb vannak Isten trónjától. „*Azt halltam, hogy hét rend van a mennyországban, s hét rend van a pokolban.*” (Somoska – BS1.7.) „*Az angyalok vannak legközelebb az Istenhez. A többi lélek, azok alább vannak.*” (Klészse – BS1. 507.) „*Ki hogy üdvözül, olyan magasságban lesz. Például a szentek, ezek vannak közvetlen az Isten mellett, s a többiek mind így sorba, ki hogyan csinálta. A legalacsonyabb, ki éppen hogy csak üdvözült, az legalul van, de az is az üdvösséghet élvezi.*”

¹ Schütz (1993: 16).

² Vö. Pleşu (2006: 26).

³ A felhasznált források jegyzéke a hivatkozások betűjeleinek feloldásával a vázlat végén található.

(Lészped –BS1. 8.) Az angyalok hierarchikus égi rendjéről szóló elképzelésekben platonikus eszmeiség rejtőzik, ugyanis Platón és Plotinosz tanításai szerint az igazi valóság, vagyis a reális Másik Világ, az ideák világa hierarchikusan, lépcsőzetesen rendezett, és a létezés minden foka fölött van egy másik létezési szint. Ebben az égi rendben az ember „felettese” az égi angyal.⁴

A *Jelenések könyvéből* tudjuk, hogy Isten trónja körül állandó égi mise zajlik, amelyen az angyalok az üdvözült lelkekkel együtt vesznek részt, és amelynek célja Isten végtelen szentségének szüntelen dicsőítése. A trón körüli négy kerub éjjel-nappal szüntelenül kiáltozza: »Szent, szent, szent az Úr, a mindenható Isten, aki volt és aki van és aki eljövendő!«.⁵ A földi mise nem más, mint az égi mise utánzása, ezért a lehetséges legszentebb cselekmény. Szentmisén résztvenni annyi, mint részese lenni a mennyországnak. Aki életében nem törekszik a szent liturgia felé, az nem tarthat számot a mennyei örök misére sem. Minden szentmisén, bárhol celebrálják is, jelen vannak Isten angyalai, sőt minden liturgikus cselekmény, ideértve az egyéni imavégzést is, angyali jelenléttel történik.

Az archaikus népi imádságok egyik képi egysége az üdvözült lélek mennybejutását jeleníti meg: a mennybe érkező lelket az égi misén vigadozó, zenélő angyalok és a többi üdvözült lelkek nagy örömmel fogadják: „*Mennyország kapui nyitval valának, / mennyországba csengetének, / és angyallak felgyüllének, / aranyos misét hallgatának.*” (Pusztina – TV2. 47.) „*Az angyalok csenditének, / Urjézus Krisztus Márja azt felelé: / Gyertek velem mennyországba, / velem együtt vigadjatok*” (Bahána – TV1. 161.)⁶

Mivel az angyal egyik alapvető funkciója Isten dicsőítése, ami mindeneke előtt a szentmisében valósul meg, következésképpen az angyal-oltár-misekönyv asszociáció egészen logikus. Az angyal természetes helye az oltáron van, ahol segédkezik a misét celebráló szenteknek, rendszerint Szent Péternek és Szent Pálnak: „*Mennyországba csenditének, / az angyalok elmenének, / arany misét hallgatának. / Szent Péter Szent Pállal misét mond vala / Jézus Krisztus átol, áment.*” (Újfalú – TV2. 72.) Egy klézsei látomásszövegben maga az Atya végzi a misét, akinek két angyal ministrál: „*Ő nézi, nézi, ő meglátta, két angyalt az ótáron, egyik egyik felibe, s mászik a mászik felibe. [...] Nagyok vótak az angyalok, és szépen így esszetették a kezüket, és le voltak térdelve, egyik ennek az ótárnak a sorkánál, a másik ennek az ótárnak a sorkánál. De ulyan szépen énekeltek mind a ketten, de azt az éneket nem bírom kitalálni soha, soha nem bírom kitalálni. Sz láttam a szent atyát, úgy, mint pap, pap az ótáron. De fejér, mint a hó.*” (Klészse – BS1. 510.) Az oltárhoz és a szent liturgiához misekönyv is tartozik. Az égi mise látomásos képeiben a könyv (csángó nyelvjárásban: „levél”, illetve „level”) a ministráló angyal attribútuma: „*Az én házomba Szent Antal, / négy szegibe négy angyal, / közepibe egy ótár, / egy ótáron egy levél, / a levélbe tizangyal.*” (Újfalú – TV2. 72.); „*Ótáromon egy levél, / a levélen van ezer angyal, / ezer angyal között van a Bódogságos Szépszüzmárja.*” (Dormánfalva – TV2. 62.) „*Négy szegibe négy angyalko, / közepibe szent ótárko. / Ezer level, ezer angyal közepibe.*” (Lujzikalagor – TV3. 261.) A látomásokban olykor maga a szent titkot tartalmazó könyv válik angyallá: „*Oltáromon levél-angyal, / Levél-angyal között a Bódogságos Szüz Mária*” (Pusztina – TV3. 277.) Az angyal-könyv asszociációt tágabb összefüggésben az is motiválja, hogy a középkor világképében a könyv az isteni titok és a végső kozmikus rend hordozója. Az angyalok és a könyv egyaránt az isteni titok „nyelvei”.⁷

Az égi misére hangos ének- és zeneszóval kerül sor, amit a földi misék harangzúgása és áhítatos éneklése ugyancsak imitál. Az éneklés és a zenélés az angyalok örök tulajdonsága, az égi kórusok állandóan a teremtő Isten dicséretét zengik. Az égi fény és az égi zene

⁴ Uo. 27.

⁵ *Jelenések könyve*, 4. fejezet

⁶ Erről bővebben: Tánzos (2001: 143–154).

⁷ Pleşu (2006: 204).

archetipikus értelemben is izomorf fogalmak: az isteni titok közelségét jelzik. Az Úristen közelségének égi fényében élő angyalok ismerik a szférák zenéjét. Hangszereik lehetnek az orgona, a citera, a csengő, a harang: „*Orgonának három ága, / mennbe hallik hangosszága. / Nyissz kaput, Mária, / nyúcs kezet, arkangyal, / hogy mehesszünk Úr színnek a látogatására!*” (Bogdánfalva – TV1. 168.) „*Orgonának három ágára, / mennbe hallik zúgásza, / ott indítottak aran házat, / belől irgalmasz isz, kegyelmesz isz.*” (Bogdánfalva – TV1. 88.) „*Az én házamnak a négy szegibe, / négy angyal a közepibe. / Aran misét csendítették, / aran misét hallgatának.*” (Újfalva – TV1. 76.) „*Megzsengítik a harangot, / megzsengítik a harangot. / Kidzsülnek ez andzsalok, / kidzsülnek ez andzsalok!*” (Szabófalva – TV1. 189.) A kürt, trombita figyelmeztetésre szolgál, a végítéletet az angyalok ezzel adják majd hírül.

A zene a középkori vallásos szemléletben – és tágabb értelemben az archetipikus értelmezés szerint is – a kozmosz rendjének kifejezője is.⁸ A rend ugyanis arány, mérték, ami zenében nyilvánul meg. Eszerint az egész rendezett kozmosz nem más, mint egyetlen hatalmas harmónia. A keresztény ember bátran ad hangot ennek az összhangnak, maga is bekapcsolódik az angyali kórusba, mert úgy érzi, hogy az emberi világ is része a világegyetemnek, tehát a mennyei összhangnak a földön is jelen kell lennie. Ez az alapvető célja minden egyházi zenének és éneklésnek, ezt valósítja meg minden harangzúgás is. „Nem létezik semmiféle olyan teremtmény, ami néma lenne” – írja Andrei Pleșu az angyalokról szóló vallásfilozófiai értekezésében.⁹ Az örök transzcendens értékekre való irányultság jegyében a melodikus zene a legvégletesebb ellentéteket is képes egyesíteni, így az angyalok énekétől kísért mennyei harang- és orgonazúgásban feloldódik a föld és az ég, a makro- és mikrokozmosz ellentéte.¹⁰

A harangszó az angyalok zenéjére emlékeztet, a harangzúgás alatt előjönnek az ég angyalai: „*Megzsengítik a harangot, / megzsengítik a harangot. / Kidzsülnek ez andzsalok, / kidzsülnek ez andzsalok!*” (Szabófalva – TV1. 189.) A reggeli, déli és esti harangszó alatt szokásos jellegzetes ima a megtestesülés titkát idéző Úr angyala (Angelus Domini), amit a moldvai csángók a megszólaló templomi harang szavára minden helyzetben (a mezőn a templom vagy kelet felé fordulva, otthon szentképek, házioltár előtt stb.) elvégeznek, de legalábbis keresztet vetnek ilyenkor. Az esti harangszót a székeltek és a csángók ma is „Mária-harangszónak” nevezik. Ennek magyarázata az, hogy a vespers középkori felfogása szerint az este megszólaló harang kifejezetten az angyali üdvözlésre emlékeztet. A moldvai csángók esetében tehát a harangszó alatti imavégzés esetében is egy középkorias szemlélet továbbéléséről van szó, ugyanis a harangok szava eredetileg zsolozsmára hívott a templomba naponta háromszor, és arra figyelmeztette a híveket, hogy aki nem tud résztvenni a szertartáson, a maga helyén az is csatlakozzon az Egyház imájához.¹¹ A templomi harangzúgás alatt az angyali jelenlét hangsúlyos. A néphit szerint a karácsony éjszakáján megszólaló harangzúgás alatt be lehet látni a mennybe, és a tiszta, büntelen ember ilyenkor meghallja az angyalok énekét.

A halál bekövetkeztét hírül adó harangszónak is mediátor szerepe van, a harangszó elősegíti a távozó lélek éggel való kapcsolatát. „*Először háromszor szaggatnak, aztán összehúzzák az egészet. Most csak egyszer húzzák, mert azt mondják, nem a harangszó viszi mennybe, hanem az imádság.*” (Pusztina – HP. 1411.) Az öngyilkosnak nem harangoznak, ugyanis az elkövetett halálos bűn és a szentségek felvételének elmulasztása miatt lelke elveszítette a mennyországot. A félrevert harang is az angyalkultusszal áll kapcsolatban, ugyanis a harangzúgásban maguk az angyalok vannak jelen, akik elhárítják a veszélyt:

⁸ Durand (1977: 269–278).

⁹ Pleșu (2006: 163).

¹⁰ Durand (1977: 278).

¹¹ Schütz (1993: 401).

„Mikor látják, hogy jó az a nagy idő, akkor az Úrangyalát kell imádkozni, s akkor megáll egy helyben, tovább nem jó. Az Úrnak az angyalai megállítják.” (Somoska – BS1. 233.)

1. 2. Az angyal mint közvetítő és mint végrehajtó

Az angyalok legtöbbször úgy jelennek meg, mint Isten megbízottjai az emberek felé. Üzeneteket visznek, meghatározott feladatokat teljesítenek, tehát Isten kezdeményezésére áthidalják az Isten és emberek közötti hatalmas űrt. Az angyal mindenekelőtt az „Úr angyala”, így fordul elő az *Ószövetségben* is. Az *Újszövetség* megerősít abban, hogy Jézus mint a második isteni személy az angyalok fölött áll¹², és ez a hierarchikus viszony a folklórban is jól kimutatható.

Az angyal fő funkciója tehát, hogy Isten akaratát közvetítse. Az angyalok maguk jelentik az isteni akaratot, sőt az isteni jelenléte. Mivel szigorúan és maradéktalanul hajtják végre ezt az akaratot, maguk is Isten megnyilvánulásainak tekinthetők, metafizikai vonatkozásban alig van különbség Isten és a közvetítő angyal között. Andrej Rubljov híres Szentháromság-ikona a három isteni személyt egy-egy angyalként ábrázolja, akiknek arcán érzelmek (pl. kontempláció, szomorúság, szenvedés, extázis stb.) tükröződnek.¹³ Az Istennel való lényegi azonosságuk miatt az angyaloknak nincs egyéniségük. A három fő arkangyalt kivéve nevük sincsen, és az ő nevük is minden esetben Istenre utal (Mihály = Ki olyan, mint isten?; Gábor = Isten ereje, Isten embere; Ráfael = Isten gyógyít).¹⁴ Az angyal alakjában tehát maga az Isten jelenik meg az embernek, ezért szólnak az angyalok gyakran első személyben, de rendszerint hangsúlyozzák, hogy őket Isten küldte a hírrel vagy a paranccsal.¹⁵

Az angyalok „diplomáciai” tevékenységére utal az „angyal” szó etimológiája is: a görög „angelosz” szó jelentése ’követ’, ’küldönc’. Ennek prototípusa Gabriel arkangyal, akire rábízák rá az Angyali Üdvözlés közvetítését. Hangsúlyoznunk kell, hogy ebben a vonatkozásban is platonikus eszmeiségről van szó: az angyal mint küldönc az emberi képzelet egyetemes archetípusa. A görögök például az „angelosz” szót antik istenségekre is használták, így „angyal” volt Artemisz istennő, a küldönc Hermész, sőt Nemeszisz, a megtorlás megszemélyesítője is. Már az *Ószövetség* is tele van az angyalok létezésére vonatkozó különféle utalásokkal, történetekkel.

Az angyalok az emberek, közösségek sorsára vonatkozó üzenetek hordozói, és ugyanakkor az isteni üzenet végrehajtói is. Isten angyalai mindenekelőtt katonák, akik Isten akaratának érvényt szereznek a démonok ellenében is. A mennyei seregek vezérei az arkangyalok. A harcok szentek – például Szent György, Szent Márton stb. – a harcok angyalok rokonai, és a folklórban gyakran együtt is szerepelnek velük. Például együtt harcolnak a tejelvivő boszorkányokat szimbolikusan megsemmisítő égi csatában, amit egy gyimesi ráolvasásszöveg így jelenít meg: „A Boldogságos Szűzmária megkéri az ő áldott szent fiát, / adjon segítséget. / Elmenyen az Úrjézus Krisztus, / elküldi a szenteket. / Jeruzsálem hegyein leszállának, / Szent György, Márton, Illés próféta, / Szent Mihály arkangyal / arany láncokkal a gonosz boszorkányokra rearohannak, / a láncokkal megkötözik, / a fegyverekkel esszelövődözik, / a kardokkal esszevágják, / a Jordán vizibe vetik.” (Gyimes – TV1. 17.)

Az angyalok mennyei seregekbe szerveződnek, amelyekben minden angyalnak rangja, hierarchikus helye van: „Ilyen piros ruhába vannak az őrzőangyalok, a Szűz anyának angyalai meg fehérbe. És akkor minden hadsereg angyal különféle ruhákban vannak, kilenc hadsereg.” (Lészped – BS1. 504.) „Kilenc féle hadsereg angyal van. Istennek van egy hadserege, külön ruhában. Akkor van az Úrjézusnak, akkor vannak az őrzőangyalok, akkor

¹² Zsidóknak írt levél 1 és 2.; Korintusiaknak írt I. levél 6.3.

¹³ Pomeranc (1990: 93).

¹⁴ Schütz (1993: 17).

¹⁵ Uo. 16.

van a Szűz Anyának, millió, de millió angyal, s akkor vannak az apostoloké.” (Lészpéd – BS1. 635.)

Isten harcoss angyalai, ha parancsot kapnak rá, büntetni, ölni és képesek, de ez a „munkájuk” is Isten végső terveinek megvalósulását szolgálja. Az *Ószövetség*ből ismert öldöklő angyal képe¹⁶ a folklórban is felbukkan. Az alábbi klézsei imaszövegben a pestisjárvány egy öldöklő angyal pusztító munkájának eredménye: „*Ó, én uram, én Istenem, / egyebet nem látunk halál képinél, / mely utánunk leselkedik, / elkapjon és elragadhasson. / Mondjad a csapdosó angyalnak, / szüinjék meg a te kezed a csapdosástól, / szúrd hüvelibe véres kardodat, / szánakodjál immá, / hogy a föld el ne pusztuljon, ámen.* (Klészse – TV2. 28.)

1. 3. A félelmetes angyal

Az angyalok általában rejtőzködnek, ebben is hasonlítanak Istenhez. Az őrzőangyalunkról például tudjuk, hogy mindig ott van mellettünk, de csak extrém helyzetekben jelenik meg. Ilyenkor megjelenése megrettentí az embert, ami egészen természetes, mert a transzcendencia – Rudolf Otto terminusával élve – „valami egészen más”, ami minden esetben félelmetes.¹⁷ A Bibliában is sok helyen találunk példát a transzcendencia előtt érzett rettenetre. A Táborhegyen megdicsőülő Krisztus arcszíne elváltozik, ruhája fehéren ragyog, és a vele lévő Pétert, Jánost és Jakabot rettegés fogja el, amikor felhő borítja el őket.¹⁸ Az angyali üdvözlés idején Mária retten meg az angyaltól, aki a „Ne félj, Mária!” szavakkal szólítja meg.¹⁹ Az apostolok a feltámadt és közöttük hirtelen megjelent Krisztustól ijednek meg, mert azt hiszik, szellemet látnak.²⁰

Mivel az angyalok Isten akaratának kifejezői, sőt ők maguk is isteni hierophániák, ezért jelenlétük az ember számára ugyanolyan félelmetes, mint maga az isteni jelenlét. Egy moldvai csángó férfi arról számol be, hogy gyermekkorában a hajnali misére túl korán érkezve, éjfél után a még bezárt templom kulcslyukán át meglesték az oltáron térden állva éneklő, égi misén ministráló angyalokat, és a látványtól nagyon megijedtek: „*Aztán megfogott egy félelem. Úgy féltünk, hogy jaj!*” (Klészse – BS1. 510.) A betlehemi pásztorok is megrettennek Isten angyalaitól: „*Midőn pásztorok Júda Betlehemben, nyáj mellett vannak éjjel a mezőben, éjjel a mezőben, / Isten angyala jöve ő melléjük, nagy félelemmel telék meg ő szívek. / Biztatá őket angyal: ne féljete, mert született ma néktek idvességtek.*” (Kájoni: *Cantionale Catholicum*, 1805. 46–47.) A transzcendenssel való találkozás rettenetében az ember ugyanúgy nem mer az istenségre nézni, mint Mózes az égő csipkebokor előtt, ilyenkor csak arra érez készletést, hogy földre esve imádkozzék: „*Azt halltam, édesapám éjjel kijött, s elment úgy félre, s mikor jött vissza, hallott, valami hasad. Akkor meghasadt az ég, de olyan nagy világosság, de ő megijedt, nem vót neki esze, hogy nezzen fel a világosságba, letérdült és imádkozott.*” (Diószén – BS1. 5.)

A maguk transzcendens világában gyanútlanul éneklő, zenélő angyalok maguk is megrettennek az oda betolakodó embertől. Az angyalok ijedelme azonban veszélyes, az illetéktelen betolakodó ilyenkor nagy bajba kerülhet. Egy túlvilági látomás így számol be az angyalok rémületéről: „*Hallom én ott valahol úgy zenélnek. [...] Odamenek, néznek éngemet, megláttak, de mintha féltek lenne töllem. Azt mondják, egyik azt mondja: – Te mit keressz itt? – Mondom: – Eljöttem én is, nézzem ezt a szép táncot, de régen nem hallottam ilyen szép zenét. – Jaj – azt mondja – te úgy menj el innét, nehogy hírt kapjanak, mert akkor bajaid*

¹⁶ *Kivonulás könyve* 12. 23.; *Zsidóknak írt levél* 11. 28.; *Sámuel II. könyve* 24. 16.; *Királyok II. könyve* 19. 5.; *Makkabeusok I. könyve* 7. 41.; *Makkabeusok II. könyve* 15. 22. stb.

¹⁷ A transzcendencia, az „egészen más” előtt érzett félelemről lásd: Otto (1997: 22–28).

¹⁸ *Lukács evangéliuma* 9. 28–36.

¹⁹ Uo. 1. 31.

²⁰ Uo. 24. 36–39.

lesznek. – Métt? – mondom –, hát én nem csinállok senkinek semmit, én csak nézek. – Azt mondja: – Nem ide való vagy! – Sz akkor megebredtem.” (Diószén – BS1. 1.)

1. 4. Az angyalok mint az üdvtörténet tanúi és irányítói

Andrei Pleșu az angyalokról szóló könyvében azt hangsúlyozza, hogy az angyaltan teológiai-metafizikai alapja az, hogy hatalmas szakadás, távolság van Isten és az emberek között, amit az angyalok hidalnak át. Az angyalok mint köztes lények, mint a test és a szellem között mozgó eszközök ezekben a „köztes terekben” (spații intermediare) mozognak. Az angyalok, akik látják Isten színét²¹, ki is fejezik és közvetítik is ezt az arcot. Ők voltaképpen a szellem (Isten) és az anyag (ember) világa közé elhelyezett reflexiós síkok.²² Beékelődnek az Isten és az ember, a teremtő és teremtett közé, és az isteni akarat irányába terelik a teremtett világot, minden vonatkozásban beteljesítve ezt az akaratot. „Az angyalok azok, akik mozgatják a világot, és legfőképpen a megváltás horizontja felé mozgatják.”²³

Az angyalok Isten végső terveit is ismerik. Tudatában vannak a kozmikus teremtés- és üdvtörténeti folyamatnak, de nemcsak az események egyszerű tanúi, hanem rendszerint cselekvő részesei is. A Bibliában a megváltástörténet minden kulcsmozzanatánál ott találjuk az angyalokat, mondhatjuk, hogy az egész isteni terv általuk teljeseedik be: kiűzik Ádámot és Évát a paradicsomból, megállítják az Izsákot feláldozni készülő Ábrahámot, hírül adják a Megváltó születését, utasítják Józsefet a Megváltó szolgálatára, a két fehér ruhába öltözött ifjú képében ott vannak Jézus üres sírjánál, kiszabadítják a börtönből és igehirdetésre küldik az apostolokat, jelen lesznek az utolsó ítéletnél stb. Az angyaloknak ezek a megjelenései az üdvtörténet kulcshelyein örök témái az egyetemes művészetnek.²⁴ Ezeknek a témáknak a legtöbbje a folklórban is jelen van,²⁵ de a néphagyományban sok olyan angyali hierophánia is felbukkan, amelynek nincs meg a bibliai előképe, vagyis amelyek pusztán a népi képzelet szüleményei. Továbbá sok az olyan történet is, amelynek szüzséi ókeresztény apokrif iratokra mennek vissza.

A moldvai csángó folklórban a teremtett földet angyalok tartják, rájuk van bízva az egész világ: „Azt mondják az öregek, hogy négy angyal tartja a földet. Akkor, mikor a négy angyal megfáradnak, s mikor változtatják meg a vállikat, akkor reng a föld.” (Pokolpatak – BS1. 51.; Lásd még: BS1. 52–58.; BS2. 28.; HP – 106–110.) A föld a rajta élő emberek bűneitől terhes, ezért az angyalok dolga nagyon nehéz: „Négy angyal van a négy szélben, s tartják a földet, s az Isten mondja, hogy nagyon tartsátok, nehogy megrendüljön. De hát mikor nem bírják tartani a világnak a bűnyeit, ulyan nehéz a föld, nehéz a büntől, akkó még megszalasszák az angyalok, s akkor a föld ing.” (Külsőrekecsin – BS2. 28.) Számos folklórszöveg tanúskodik azonban arról is, hogy a világegyetem valódi fenntartója maga az Úristen, tehát az angyalok e tekintetben is csak egy isteni akarat kivitelezői, az Úristen kezének „meghosszabbításai”: „Az Iszten tartja a földet. Mikor megrázza, akkor van a földingász. Immá szok esztendejje nem ingott.” (Bogdánfalva – HP. 103.)

Az angyalok azok, akik kiűzik a paradicsomból az embert, és ismerik Ismerik az eredendő bűn és a keresztalál közötti kapcsolatot. A lehulló krisztusi vér Grál-motívumát tartalmazó szöveghagyomány szerint a keresztfa tövébe hulló krisztusi vért angyalok szedik fel és viszik az Atya elé mint az Ádám ősbűne miatt szükségessé vált megváltás zálogát: „Lehullott a Jédus vére / a szent keresztfa tövire, / [...] a szent angyalok felszedték, / alázatosan tisztelték. / Jédus mondá az angyalnak, / vidd fel mennben szent atyámnak, / mondjad, keresztfámról küldtem, / fogadja kedvesen töllem. / Ez a világ drága ára, / sebeim

²¹ Máté evangéliuma 18. 10.

²² Pleșu (2006: 57–64).

²³ Uo. 86.

²⁴ Hall (1974: 16–17).

²⁵ Lammel–Nagy (1985), Bosnyák (2001).

kinyílt rózsája, / Üdvözlégy Jézus szent vére, / üdvességünk drága bére, / decséséges öt mély sebe” (Lujzikalagor – TV1. 105.) Ott vannak a Golgota keresztfája mellett is: „*Zsengitik a menyországba, / kidzsülnek e szentandzsalk e szentepomhoz, / kihallgasszák e szemiszét, / felhágnak e Kálvári hedre, / ott ulyan dzsimilses fákra feltalálnak, / e Krisztusz urunk vérivel felvirágozval.*” (Szabófalva – TV2. 2.) A keresztfán haldokló Krisztus általuk üzeni meg az emberiségnek, hogy az imitatio Christi minden formájának üdvözítő ereje van: „*...piros vére kiontval, / szereti szent angyalit, / küdi vala ököf feteke földnek szinnyire, / hirdessék az ő keserves kinjait.*” (Kukujéc – TV2. 53.) „*Szent szakálla szaggatval, / piros vére kiontval, / küldte vala az öröző szentangyalainak, / küdi vala ököf a fekete földnek a szinnyire, / hogy hirdessék az én bünös népeimnek...*” (Pusztina – TV2. 50.) „*Eriggy el, Szent Gávrís arkangyal, / Ezt az én keves imádságomat / Hírdesd el a fekete föld szinnyire.*” (Frumósza – HI–KR. 28.)

Az angyalok Krisztus második eljövetelkor, a végítéletnél is jelen lesznek: ahogyan tanúi voltak a kezdetnek, és a megváltásnak, úgy tanúi lesznek a végnek is. Ők fűjják majd meg a mennyei harsonákat, amire a holtak mind feltámadnak. Mivel keleten van Krisztus trónja, keletről várható második eljövetele is. Érkezését keletről jövő angyal adja majd hírül: „*És láték más angyalt feljöni napkelet felől, akinek kezében vala az élő Istennek pecséte ...*”²⁶ Ez a bibliai hely lehet az alapja a népi imák egyes apokaliptikus látomásos képeinek is: „*Napkelet felől jön / három véres angyal, / vállán hozza tüzes ostorát, / kezeibe hozza tüzes vesszeit.*” (Karácsond, Heves megye)²⁷

1. 5. Az angyal emberi természetete

Az angyalok tökéletes, szellemi lények. Istenhez teszi hasonlatossá őket az is, hogy nincsen testük, és ennek megfelelően nemük sincsen.

Általában szigorú intellektuális magatartás jellemzi őket, rendszerint a Logoszra ismerhetünk bennük. Amikor megszólalnak, Isten Igéjét hirdetik, ami kétségkívül maszkulin vonás bennük. Férfiasságuk akkor is megnyilvánul, amikor lakonikusan, józanul, intellektuálisan és férfiasan vigasztalnak.²⁸

A folklórban – bibliai megjelenésüktől és a teológia angyaltanától eltérően – van bizonyos szuverenitásuk, tehát lehet valamiféle „egyéniségük”. Előfordul például, hogy maguk állítják választás elé az embert, és a későbbiekben a választásnak megfelelően szuverén módon cselekednek: „*Eccer az Isten megpróbált egy ember. Megjelent neki az angyal az ablaknál, és azt mondotta: »Te ember, mikor fogacc el magad az Istentől három csapot [csapást], öregségedbe vagy éjfűságodba?»*” (Lábnik – HL. 200.) Arra is vannak folklórbeli példák, hogy nem hajtják végre az Istentől kapott parancsot, mert megsajnálják az embereket. Egy bukovinai székely történet például arról szól, hogy a paradicsomi emberpár kiűzésére küldött arkangyalok közül Éva „lekenyerezi” Gábort és Ráfaelt, a „magyar” és a „román” angyalt, a megvesztegetésnek csak a „német” angyalra, Szent Mihályra nincs hatása. (Andrásfalva – BS2. 16–17.)

Emberi esendőségük mutatkozik meg abban is, hogy együtt örvendeznek és együtt sírnak, szenvednek az emberekkel. Az angyal szomorúságának rendszerint az emberi bűn és rosszság az oka, amellyel szemben tehetetlenek. Az angyal tudja, hogy az ember minden tette kozmikus jelentőséget nyer, hiszen minden elkövetett gonosz tett az Atya színe elé kerül²⁹, megszorítja a Teremtőt, és büntetést von maga után. A lélek elkárhozását az őrzőangyal megsiratja: „*Amikor az ember haldoklik, ott áll az angyal és az ördög. Akkor küzdenek. Ha akkor az ember Istenhez fordul, akkor Isten megkegyelmez az üdvösséggel, akkor az ördög megy el sírva, s akkor az angyal örül. Ha az ember elveszti az Isten kegyelmét,*

²⁶ *Jelenések könyve* 7. 2.

²⁷ Erdélyi (1976: 502).

²⁸ Pleşu (2006: 30).

²⁹ Uo. 216.

akkor az ördög viszi, s akkor az angyal sírva marad.” (Lészped – BS1. 219.) Az ima elmulasztása ugyancsak az angyalok szomorúságát idézi elő: „Az őrzőangyalhoz kell imádkozzál minden este, mert ha nem, akkor sír. És akkor nem ügyel reád. Mikor feksziünk le, akkor mondom: »Szent kereszt, szent kereszt, légy velem, ezer angyal velem, senki se legyen ellenem. Édes Máriám, vigyázz!«” (Pusztina – HP. 1857.)

1. 6. Az angyalok száma, szerepköreik

Az angyalok „tipologizálása” nem egyszerű feladat, pedig kétségkívül szeretnénk tudni, hogy hány angyal van, milyen csoportjaik vannak, és melyek ezeknek a csoportoknak a feladataik.

A Biblia szerint az egész világ tele van angyalokkal. A *Jelenések könyve* szerint ők parancsolnak minden természeti elemnek: a szeleknek, a tűznek és a vizeknek is: „*Ezután négy angyalt láttam, amint a föld négy sarkán állt, és föltartóztatta a föld négy szelét, hogy ne fújjon a földön, sem a tengeren, sem semmiféle fán.*” „*Egy harmadik angyal az oltárról lépett elő. Ennek hatalma volt a tűz fölött.*” „*A második (angyal) csészéjét a tengerbe öntötte. Az olyan lett, mint a holtnak vére, és minden tengeri élőlény elpusztult. A harmadik a folyókba és a vízforrásokba öntötte csészéjét, s azok vérré változtak.*”³⁰

A teológiai irodalom legjelentősebb szerzői (például Szent Ágoston, Aquinói Szent Tamás, a különféle apokrif iratok stb.) egy keresztény platonista eszmeiség jegyében egyöntetűen azt vallják, hogy a látható világon túl láthatatlan szellemlények vannak működésben. A középkor teológiai irodalma egyetért abban, hogy igen sok angyal van, sokféle funkcióval, voltaképpen az egész világ tele van angyalokkal.

A népi vallásos tudat ugyancsak megszámlálhatatlanul sok angyalt tart számon: „*Kilenc angyali kar van, csak egy kar van ember. Mennyivel többben vannak!*” (Diószén – BS1. 506.) Vagy a népi imádságok szövegeiben: „*Ajtómba Ézus, / ablakomba apostol, / kürrüllem ezer angyal.*” (Csík – TV3. 74.); „*Halála óráján elmenyek én magam ezer arkangyalval, / nem hagyam bünbe még a legkicsibb ujját es.*” (Pusztina – TV2. 47.); „*Angyali sereg estrázsál, / őrizze fejemet mennyei felség, / ne ártson lelkemnek ördögi irigység, / semmi némű veszedelmes kétség!*” (Degettes – TV2. 66.)

Az angyalok megszámlálhatatlan sokaságára azért van szükség, mert az angyalok funkciói is megoszlanak. Abból, hogy az ördög mindenütt jelen van, az is következik, hogy az angyaloknak is mindenhol jelen kell lenniük. Az európai emberi félelem- és biztonságérzésének kultúrtörténetét kutató Jean Delumeau egyik könyvében megállapítja, hogy a keresztény ember soha nincs egyedül, hiszen a szentek, Szűz Mária és az angyalok védik állandóan, az a keresztény létérzékelés kiindulópontja.³¹ Az ember az ördöggel vívott nehéz harcban, amire azért van szükség, mert harc nélkül nincsen győzelem sem, mindenekelőtt az angyalokra hagyatkozhat.³² A vallásos létértelmezésben nemcsak a személyeknek, hanem a különféle közösségeknek, templomoknak, váraknak, városoknak, népeknek és országoknak vannak angyali protektorai, sőt a tárgyaknak is vannak angyalaik. Minden létezőnek megvan a maga „angyala”, ugyanis minden teremtett dolognak kell legyen valamiféle közvetítője az Istenség felé. Egyedül az istenségnek nincs őrzőangyala, ti. magasabb rendű lényt nem védhet alacsonyabb rendű.³³ Amint előbb erre utaltunk, az égi angyaloknak is különböző „feladataik” vannak, egyesek közülük Isten dicsőítésével, mások az isteni rend őrzésével és közvetítésével, ismét mások a ciklikus idő modellálásával „foglalkoznak”.³⁴

³⁰ *Jelenések könyve* 7. 1., 14. 18. és 16. 3–4.

³¹ Delumeau (2005 II: 7–49). (az angyalok által nyújtott védelemről)

³² Uo. 28–29.

³³ Pleșu (2006: 27).

³⁴ Uo. 23.

2. Az ember és őrzőangyala

2. 1. Az angyal szeretete

Az archaikus népi imádságok szövegeiben feltűnő, hogy a „szeret” ige egy sajátos, régies jelentésben fordul elő bennük. Az Úristen a „szent lelkével szereti” az éppen hogy megteremtett embert: „*Én Uram, Teremtőm, / aki ingem teremtett, / szent lelkivel szeretett, / szent vérivel megvátott!*” (Szerbek – TV2. 54.) „*Én Uram Teremtőm, / mikor ingem teremtél, / szent lelkedvel szeretted, / szent véredvel megváltál*” (Szabófalva – TV1. 189.) „*Én Uram, ki ingemet teremtettél, / szent lelkedvel megszeretted, / fogadj hezzám, Uristen, / láthassunk szép álmot!*” (Jenekest – TV2. 59.) Az idézett szövegrészletekben a „szeret” szónak az ’átad’, ’valamivel ellát’ archaikus jelentésével³⁵ találkozunk: Isten szeretetének lényege, hogy a teremtés után saját lelkét adja át az embernek, majd fia által megváltja őt, és így az ember méltán tarthat számat arra, hogy újra az Úristen közelébe kerüljön.

A teremtés, a megváltás és a teremtett világ megszentelése a teológiai gondolkodás oldaláról sem más, mint az isteni lét feltárulkozása, és az isteni szeretet megnyilvánulása.³⁶

Az istenség szeretete az angyalok felé is kiárad. Mielőtt a passióepika hirdetésének feladatát rájuk bízna, a keresztfán kiszenvető Krisztus is „szereti” szent angyalait, azaz saját lényegét adja át nekik: „*piros vére kiontval, / szereti szent angyalit, / küdi vala őket feteke fődnek szinnyire, / hirdessék az ő keserves kinjait*” (Kukujéc – TV2. 53.). A szeretetnek ezt a megnyilvánulását úgy is felfoghatjuk, hogy benne a világegyetem egysége mutatkozik meg. Vagy más szóval: az egyetemes szeretet közös dimenziót hoz létre az istenség–angyal–ember kapcsolatában. Az ember fölé rendelt angyal szeretete (pl. „szerető szent angyalom”) tehát a megszentelt kozmosz egységének eszméjéből származik.

2. 2. Az őrzőangyal

Andrei Pleșu szerint abban az alapimádságban, amelyben az ember őrzőangyalához való viszonyát kifejezi, a következő elemek szoktak szerepelni: 1. az angyal az istenségtől származik, de az emberhez tartozik; 2. világosít, tanít; 3. vezérel, támogat, jóra igazgat, az üdvözülésre vezet; 4. megvéd a rossztól.³⁷ Ilyen „alapimádság” a következő lészpedi imaszöveg is, hiszen a fenti funkciók mindegyike felbukkan benne, és az imavégző maga is az „öröző szentangyal imádságja”-nak nevezi a szöveget: „*Öröző szentangyalom, / Istentől rendelt gyámolom, / öröjz, ótalmajz, / minden jókra igazgass! / Öröjz meg kártól, / szerencsétlen órától, / tűztől, víztől, hirtelen haláltól, / rossz ember szándékától, / az ördögnek csalárdságától, / pogánnak kezitől, / kötejitől és minden veszedelemtől!*” (Lészped – TV1. 181.)

A népi angyaltant kifejező folklórszövegek alapján tekintsük át most kissé részletesebben az említett funkciókat.

a) Az őrzőangyal énünk jobbik fele

Az őrzőangyal kinek-kinek személyes „tulajdona”, amit Istentől vagy más isteni személytől kap az ember: „*Ó áldott Szépszüzmárjescskám, / rendell nekem három angyalkát, / egy örözzön, / egy vezéreljen, / egy a Bódogszágosz Szépszüzmárjának hírt adhasszon.*” (Bogdánfalva – TV1. 84.) „*Azon kérem az Úrjézust, / rendeljen nekem három angyalt, / egyik a fejemen álljon, / második a szememet bezárja, / s harmadik a bünös lelkemet várja.*” (Gyimes – TV1. 48.)

Az ember és őrzőangyala között lényegi kapcsolat van. Az Istentől kapott őrzőangyal énünk jobbik fele, az az eszményi személyiség, amilyenek szeretnénk lenni. A személyiség és

³⁵ A „szeret” igének ezt a jelentését a *Történeti Etimológiai Szótár* is ismeri: „... 5. [valamivel szeret] 1519?: 'valamivel ellát, megajándékoz, valamiről készségesen gondoskodik' (Jordáky Kódex 226.), 1525: 'ua.' ” (3. köt.)

³⁶ Vö. Elekes (2006: 96).

³⁷ Pleșu (2006: 81).

az őrzőangyal identitásának egybemosódását jól fejezi ki az Apostolok Cselekedeteinek az a látomásos története, amikor a Heródes által elfogatott Pétert egy titokzatos angyal kiszabadítja börtönéből, de ismerősei, barátai hitetlenkednek a csodálatos megjelenésén, nem hiszik el, hogy ő maga zörget az ajtón, és először így vélekednek: „Talán az angyala lehet!”³⁸

A tiszta, büntelen ember közelebb van az őrzőangyalához. A még ártatlan gyermek ő maga is angyal. „*Ha a küsgyemek kacag álmában, akkor játszik az őrzőangyalával.*” (Klészse – BS1. 500.) „*A tiszta lélek, melyiket az anyja világra hozta, s a gyermek megszületett, az angyalok mindaddig őrzik, amíg a gyerekkel fel kel az ágyból, s tud indulni, tud menni.*” (Lészped – BS1. 1580.) „*Mikor a keresztséget megkapja, akkor hét esztendeig angyal, ha meghal.*” (Diószén – BS1. 1590.) „*Mikor sütnék olyan pereceket, akkor így belétették az ujjukat, bényomták. S mondom anyámnak: Minek nyomják bé? Azt mondta: Az angyalka onnat kell igyék.*” (Pokolpatak – BS1. 505.) A moldvai csángó kultúrában a gyermeki lélek tisztaságának szimbóluma az a „kolozsnavászón”, amit a keresztszülők adnak ajándékba az újszülöttnak: „*Hát mikor mentek keresztelni, akkor vittek egy, ki mekkora vásznat akart a gyerekek, attak. Akkor az a kolozsnavászón vót, anélkül nem mentek. Akkor vittek egy gyertyát, még azt a kolozsnavásznat, egy métert vaj kettőt.*” (Pokolpatak – HL. 149.) Ha a gyermek kicsi korban meghalt, ez a vászon lett a szemfedele.

Arra vonatkozóan, hogy az ember mikor kapja meg az őrzőangyalát, nemcsak a népi vallásos képzetek, hanem a teológiai álláspontok is eltérőek. A moldvai csángó archaikus imaszövegeknek egyik csoportja szerint a lelket az anyaméhben való fogantatáskor bízzák az őrzőangyalra: „*Az Istennek a hív szent őrzőangyala, / ki ingemet az úr kegyességiből / bizattam anyám méhiből, / az éjjeli világodval ma látogass, / örözz, vigyázz, vezérelj s támogass!*” (Szitás – TV2. 76.) Aquinói Szent Tamás szerint ugyancsak a lélekkel együtt kapjuk az őrzőangyalt, de vannak olyan teológusok is, akik szerint a keresztség felvétele a döntő mozzanat.³⁹

b) Az angyal mint néma tanító

Az angyalok intellektuális lények, akik tanítják, és a jó felé igazgatják az embert: „*szent oltáron tizenöt őrzőangyal. / Bárcsak abból rendell, istenem, hármát, / egyet őrzőmnek, / egyet tanyitómnak, / sz egyet velem az örök dicsőségben, ámen.*” (Külsőrekecsin – TV1. 83.) „*az őrző szent angyalom, / továbbra es örözz, oltalmaz, / minden jóra igazgass.*” (Pusztina – TV3. 122.) Az angyal mindig a helyzetnek megfelelő tanítást fogalmazza meg: „*Istennek a hív szent őrzőangyala, [...] / a nappali világodval ma látogass, / – ha nappal van, s ha éjjel van, az éjjeli világodval – / örözz, vigyázz, vezérelj és támogass!*” (Bahána – TV1. 77.)

Az angyal – a fentebb tárgyalt rejtőzködő, diszkrét természetének megfelelően – pedagógiai szerepét hallgatással tölti be. Az embernek, miközben az élet eseményei megtörténnek vele, mindig figyelnie kell az angyali jelenlétre, és meg kell hallania őrzőangyala hozzá intézett szavát. Mindaz, ami történik velünk, nem más, mint az angyal üzenete – írja Andrei Pleșu könyvének az angyalok hallgatásáról elmélkedve.⁴⁰ És egy másik helyen: „Az eső, ami egyenletesen hull egy tó felületére, jobban tele lehet angyalokkal, mint egy teljes teológiai mű.”

Az angyalok titokzatos jelenléte és figyelmes némasága foglalkoztatja a képzeletet. Az ember szeretné megtudni az általuk hordozott üzenetet. „*Ha cseng a füled, akkor ánunccál az őrzőangyalod. Megcsengeti a füledet, hogy vess keresztet, mert kerül a rossz. Akármelyik füled cseng, vess keresztet.*” (Pusztina – HP. 988.) Van olyan folklórtörténetek is, amelyek arról tanúskodnak, hogy az angyalok valaha nem voltak némák, hanem szóltak az emberekhez, de az Úristen megfosztotta ettől a képességüktől. Egy Szatmár megyei történet

³⁸ Apostolok Cselekedetei 12.15.

³⁹ Delumeau (2005 II: 21).

⁴⁰ Pleșu (2006: 182–185).

arról szól, hogy a halál angyala, akit egy ötgyermekes anyáért küldött az Isten, megsajnálta az édesanyjuk életéért könyörgő gyermekeket, és nem hajtotta végre a kapott parancsot, de a szuverén döntésért az angyalnak lakolnia kellett: „*Akkor oszt a Jóisten megátkozta, hogy többet ne lásson, se ne halljon. Azóta süket és néma a halál angyala, és láthatatlan.*” (Kölcese – P. 68.)

c) Az imádság angyala

Az angyal az imádság angyala is, mert befelé fordulásra és imára ösztönöz, arra, hogy figyeljünk az Isten után vágyódó lélek csendjére. Az imádkozó ember nincsen egyedül, mert az ima révén maga is csatlakozik az Istent dicsőítő angyali kórushoz. Ilyenkor az ember egész lényében a nagyszerű isteni mű összhangja csendül fel, tehát az imádság a lét egyetlen valós megnyilvánulása.⁴¹ Ezért az őrzőangyal az imafohászok legfőbb közvetítője: „*Én őrzőangyalkám, / neked ajálom ezt az én kicsi imádságomat, / hogy vegyed bé te atyádnak országodba, / hogy tégedet mindörökkön dicsírtessünk!*” (Diószén – TV3. 28.) Az Olajfák hegyén halálfélelemben imádkozó Krisztus mellett is ott áll egy angyal, aki megerősíti őt.⁴²

A hagyományos vallásos világ jól ismeri azt az etikai imperatívuszt, hogy az embernek csatlakoznia kell az Istent dicsőítő angyali kórushoz. Az állandó imában élés, ami a moldvai csángó kultúrában még ma is gyakori.⁴³ A komolyan vett „szüntelenül imádkozzatok!” imperatívusz azt eredményezi, hogy az élet minden pillanata megszentelődik, a profán létezés az ima által megszűnik, az ember már itt a földön a transzcendencia részesévé lesz. A hajnalban öntudatra ébredő embert elsőként az angyal köszönti, és azonnal a bűnök elhagyására („kendezzél ki bűneidből, / mosdójjzál ki mocskaidból”) és imádságra ösztönzi: „*Gyönyörű szép hajnal, / szépen gyicsir az angyal, / ebredj lelkem, met virjad, / hogy mondjunk e Márjának, / Bodogságos Szűzmárjának tiszteletet, ámmment!*” (Trunk – TV1. 137.) „*Gyönyörű szép hajnal, / szépen dicsir az angyal, / adjunk hálát Isztennek, / met ő nekünk mentent ad.*” (Bogdánfalva – TV1. 84.)

d) A védelmező angyal

Az őrzőangyal – amint erre a neve is utal – mindenekelőtt protektor, a gondjára bízott lélek védelmezője, amit a protezsált személy mellett állandó jelenléttel, közelséggel valósít meg. Ebben az értelemben sokatmondó a „melléáll”, „ott van mellette” és más hasonló nyelvi kifejezések ’támogat’, ’megvéd’, ’vele tart’ stb. jelentése. A Szent minden megnyilvánulásnak közelsége védettséget jelent: „*Előttem Szépjézus, / hátam mellett három Márja, / körüllem ezer angyal*” (Pusztina – TV1. 73.) „*Előttem a Jóisten, / három Márja körüllem, / Urangyala utánnam*” (Gyimesbükk – TV1. 34.) „*Három angyalka előttem, / három Márja körüllem, / szent kereszt fejem felett, / szent ostya szájomba, / szent irgalom gebelembe.*” (Gyimesfelsőlok – TV1. 32.)

Az őrzőangyal láthatatlan, de transzcendens mivoltában valóságos, mindig jelenvaló bizonyosság. Védelme állandó, angyalunk soha nem hagy magunkra, még akkor is éber, ha mi nem vagyunk éberek. Az állandó lelki készenlétre azért van szükség, mert az ördögök sem alszanak, így az embernek éjjel-nappal szüksége van az angyali figyelmeztetésre: „*szent őrző angyalkám ebregessen, / sárkán töllem távoztassék!*” (Szerbek , 140.) A test lankadhat, akár el is aludhat, de a lelkiismeretet képviselő angyal akkor is ébren van: „*testem aluszik, / lelkem nem aluszik, / angyal őriz, / Márja nyugit, / Isten serkengess / minden gonoszimból!*” (Bahána, 225.) „*Én lefekszem én ágyomba, / minden testi koporsómba, / álom ingem meg ne nyomjon, / csalár ingem meg ne csaljon, / szent őrző angyalkám ebregessen, / sárkán töllem távoztassék!*” (Szerbek – TV2. 55.)

⁴¹ Elekes (2006: 101).

⁴² Lukács evangéliuma 22. 43–44.

⁴³ Erről bővebben: Tánczos (2001: 232–234).

Az őrző és védelmező szerepkör kapcsán egyéb fontos kérdések is felmerülnek. Andrei Pleșu az angyali védelem fenomenológiájáról szólva, tíz olyan tézist állapít meg, amelyek a népi vallásos szemléletből kirajzolódó angyaltanra is érvényesek: 1. A keresztény világtérkép szerint a teremtett világban semmi sem lehet közvetítő és protektor nélkül, mert amit megteremtettek, annak létezése fölött állandóan öröködnék is. 2. Semmi sem lehet olyan kicsiny és gyenge, hogy ne legyen feljogosítva arra, hogy protektora legyen, és semmi sem lehet annyira erős, hogy nélkülözhesse a protektorátust. 3. A védelem előfeltétele, hogy a protektor a pártfogoltja mellett, annak közelében legyen. 4. A védelem csak akkor funkcionális, ha az egy abszolút támpont, az égi Atya megbízásából és egy végső cél, az utolsó ítéletkor való üdvözülés érdekében történik. 5. A védelem nem korlátozhatja szabad akarata gyakorlásában a védelmezett személyt, nem eredményezhet függőséget. 6. Az angyal nem valamtól, hanem valami érdekében véd. A védelemnek tehát mindig célja van: az embert azért kell megvédeni, hogy az isteni művet beteljesíthesse. 7. A védelemnek óvó, megelőző (profilaktikus) és ugyanakkor formáló, megerősítő, gyógyító funkciója is van, az angyal tehát spirituális irányítómester is. 8. A védelem láthatatlan. 9. Az ember önző és kicsinyes módon nem törekedhet önmaga védelmére, az angyalra kell hagyatkoznia. Aki az őrzőangyal helyébe akar lépni, eltávolítja magától az őrzőangyalát. 10. Az angyali védelem által az ember ráébred arra, hogy maga is az angyali dimenzió részese.⁴⁴

Azt, hogy a védelem sohasem öncélú, hanem mindig egy transzcendens örök érték jegyében történik – Andrei Pleșu szavával: „a protekció mindig projekció is”⁴⁵ –, az archaikus népi imádságok gyakran kihangsúlyozzák: „*ingem angyal megőrizd, / szent keresztvel megjegyessen, / Jézosz Krisztosz velem legyen, / gerjessze szívemet, / hogy én készülhessek az én üdvességemre átal, ámen.* (Nagypatak – TV2. 22.) „*Ingem andal megőrizd, / szent keresztvel megjegyessen, / Jézus maga velem lejen! / Gerjessze az én lelkemet / lelkem örömirre, / az én üdvességemre.*” (Csík – TV3. 66.)

Az őrzőangyal védelmező funkciója kapcsán meg kell jegyeznünk azt is, hogy a protektorátus nem mindig sikeres. Az ördöggel folytatott harc kétesélyes. Az esendő emberi lélek belső ébersége ellankadhat, az ember megfélemlenhet az imádságról, megtagadhatja énje jobbik felét. Az angyal véglegesen is elveszítheti a rábízott lelket.

2. 3. Az angyal mint lélekkalauz

Amint látjuk, az angyal legbelső lényünkkel, a lelkünkkel áll rokonságban. Talán úgy is fogalmazhatunk, hogy az angyal a lelkiismeretünk.

a) A lélekhozó angyal

Az angyalnak a lélekkel való bensőséges kapcsolatát is kifejezi, hogy a vallásos folklór különböző narratíváiban ő az, aki elhozza az emberi lelket. A néphitben különböző képzetek élnek arra vonatkozóan, hogy mikor kapja az ember a lelkét (pl. az anyaméhben való megfogánáskor, amikor megmozdul az anyja méhében stb.), de az angyal a lélek érkezésének sok történetében jut főszerephez. Egy gyimesi csángó legenda szerint az angyal sír, hogyha az Istentől küldött lelket a fogamzás emberi megakadályozása miatt nem tudja átadni: „*A Szentlélekisten az angyaltól küldi a lelket. Elküldi, s amikor a férfi, ugye húzza magát, ne legyen, ugye, akkor az angyal odaviszi a lelket, s nem kapja mega a foganatot, s akkor menen vissza. S akkor kérdezi az Úrjézus, hogy: – Mért sírsz, angyal? – S azért mert eleresztettek. – Azt mondja: – Ne sírj, angyal, mert elveszem az apának s az anyának az eszét, s akkor beléfévod a lelket. [...] Az angyal sokat van úton, neki az a dolga, hogy útba legyen mindig. De az es vétek, ha húzza magát, hogy ne legyen. Amennyi az Istentől van rendelve, az*

⁴⁴ Pleșu (2006: 102–110).

⁴⁵ Uo. 108.

meg kell legyen.” (Gyimes)⁴⁶ A lélek szállítójának a moldvai csángók is az angyalokat tartják: „Azt mondják, a szent angyal hozza a lelket, s befújja a kicsikébe.” (Pokolpatak – BS1. 1543.)

b) Az angyal harca a testből távozó lélekért

Aki hozza, az el is viheti a lelket. Az angyalok lélekvivő szerepére való utalásokat a népi imádságok is bőven tartalmaznak: „Halljad filem, halljad, / z angyalok zengészt, / met eléjött az óra, / hivat az Uristen! / menjünk elejibe, / feleljünk ekképpen / lelki menegzibe, / angyalok kezikbe!” (Bogdánfalva – TV1. 170.) „Lelkemet ajánlom / angyalok kezikbe, / hogy felvitessenek, / a Jóisten elejibe!” (Dormánfalva – TV2. 62.)

Isteni küldönc mivoltánál fogva az angyal a lélek misztikus kalauza, aki jól ismeri a túlvilágot, és mutatja az üdvösség felé vezető utat: „...elvitte egy angyal, megmutatta a purgatórium tüzeit, a mennyországot, a pokolt, mindent.” (Lészped – BS1. 635.) A lélekvivő angyalnak ez a kalauz-funkciója más, nem keresztény mítoszokban is sűrűn felbukkan. A kereszténységben az angyal révén, aki ismeri Isten végső terveit, az ember részese lesz egy nagy üdvtörténeti folyamatnak, hiszen az egyén lelkének sorsa nem független az emberiség megváltástörténetétől.

Az ember egész halál utáni útját angyalok kísérik. Már a haldokló fejénél ádáz harc zajlik az őrzőangyal és az ördög között a testből elszálló lélekért:⁴⁷ „Este ott vótunk, s imádkoztunk. S feküdt az ágyban a beteg. [...] S akkor azt mondja a haldokló: Jaj, aszongya, közelébb van az ördög, mint az angyal! Akkor kérdeztük, hogy hát hol látja az angyalt? Azt mondja: ott van az ajtó párkányán. Hát az ördög? Az itt van a lábamnál. Így ki volt közeledve!” (Lészped – HP. 1379.) A keresztény tanítás szerint a halál pillanta meghatározó az üdvözülés szempontjából. Ha a halál váratlanul következik be, mivel nincsen idő gyónásra, a bűnös lélek óhatatlanul elkárhozik. Ezért a „hirtelen véletlen halál” a legfőbb rossz, ami embert érhet, elkerüléséért nap mint nap fohászkodni kell: „Ó édes Jézusom, hálákat adok Szentfelségednek, / megőriztél a mái napon minden veszedelemtől, / őrizz meg az éccokán es / tüztől, víztől, / hirtelen véletlen haláltól, / gonosz ember szándékától, / erdeg incselkedésitől, marhabeli kártól!” (Szászkút – TV1. 78.) Egy lészpedi asszony úgy nyilatkozott, hogy ő nem fél a haláltól, hanem sokkal inkább attól, hogy a halál pillanatában, szenvedései közepette és az ördög incselkedései hatására nehogy megtagadja az Úrjézust („félek, hogy nehogy akkor elsirüljön az eszem”). Szabófalvában a haldokló mellett négy gyertyát gyújtottak, ugyanis azt tartották, hogy a négy őrzőangyal amellet őrizi a beteget: „Azt mondszák, kér (kell?) nédzs dzsorcsa nédzs felől a szive (?) melljett. „Kidzsülnek ez andzsalok, / nédzs dzsorcsa mellett őreznek, / ... őrez .. őrezzetek szentandzsalak ez ablakaimat, / Uriszusz Krisztu ez ajtómat, / én amikor meghalok, e menyországba bévidzsetek, áment!” De ő hosszubb, de há én nem tudom! [...] E dzsüttem (gyűjtöttem) én z örög asszontól, harmincnyolcig monta ő, ment e betegek, melyikék nehez betegek votak, hod monda, elmondzsa, hodzs szabadissza el e nehesszégeküül.” (Szabófalva – TV2. 2.) A népi imádságok szövegeiben gyakran előforduló motívum, hogy a halállal tusakodó szenvedését őrzőangyalok könnyítik, és a lelkét ők viszik a mennyországba: Az északi csángók köréből került elő egy olyan ritka, mágikus tartalmú énekelt archaikus népi imádság, amelyben a haldokló mellett imádkozók nemcsak kérik az őrzőangyalokat, hogy jöjjenek és könnyebbítsék a haldokló bűnös lelkét, hanem a bűnök eltávolításához maguk is hozzájárulnak azzal, hogy letagadták, illetve magukra vállalják a haldokló bűneit: „Jőjjötök, jőjjötök, andzsalak, / jőjjötök, jőjjötök, andzsalak, / könnyöbbszitek meg e lelket, / könnyöbbszitek meg e lelket. / Kennek nisenek bűnei, / kennek nisenek bűnei. / De mük vadzsunk nagy bünösszek, / mük vadzsunk bünösszek. / Jőjjötök, jőjjötök, andzsalak, / jőjjötök,

⁴⁶ Bosnyák Sándor: A gyimesvölgyi magyarok hitvilága. In: Hoppál Mihály (szerk.): *Folklor Archívum 14.* Budapest, 1982. 67–157., 520. szöveg.

⁴⁷ Az erről bővebben, a középkorra vonatkozó kultúrtörténeti kitekintéssel: Delumeau (2005 II: 28–39).

jőjjötök, andzsalak, / napkeletről napszentületig, / napkeletről napszentületig.” (Szabófalva)⁴⁸ Az énekelt imaszöveg – amely tartalmi szempontból leginkább a betegségdémon letagadásának és a betegség átvállalásának motívumát tartalmazó ráolvasásokhoz hasonlít – a szómágia révén segíti a lélekért harcoló őrzőangyalokat. Ugyanezeket az angyalokat az északi csángók körében betegség esetén is segítségül hívták: „*Igen, odată (egyszer) hodzs énekelte vala nadzsmám nekem, hodzs toarcem de urît (térjünk meg a betegségből): »Jöjjetek, jöjjetek, andzsalak, / jöjjetek, jöjjetek, andzsalak, / könyebisszitek meg a beteget...« De ezután hodzs mit még mondott, ki tudza meg má? Betegeknél énekeltek. Halltam még, de ha nem tudom lemondani moszt! Mondaná edzs, ién utánna akkor forgodnám mondzsam. De idzs? Szemmi!*” (Szabófalva – TV1. 189.) Székely László Csíkban és Gyimesben általánosan elterjedt szokásként említi, hogy a halottat a gyertyaszentelői viaszgyertyával „megkerítik”, azaz az égő gyertyát végigviszik a holttest körül, és közben ezeket mondják: „*Akik benn vannak, menjenek ki, akik kint vannak, jöjjenek be!*” Ezután a halott kezébe teszik, vagy egy kis ideig mellette tartják a szentelt gyertyát.”⁴⁹ A talányos formula a lélek távozására és az angyalok érkezésére vonatkozik: „*A halott nevibe mondjuk, mintha ő kérné: Menj ki én lelkem a testből, vezessenek a szent angyalok a mennybe, a Jóisten kezibe.*” (Csíkszentdomokos)⁵⁰

A lélekért vívott harcra azért kerül sor a haldokló fejénél, mert egy még archaikusabb képzet szerint a fej a lélek lakóhelye. Az őrzőangyal is mindenekelőtt az ember fejét védi: „*Éjjel a fejinél ül, nappal, ahogy menen, a fejinél van, s mindig őrzi a rossztól.*” (Klészse – BS1. 503.) „*Én lefekszem ez én ádzsamba, / z én testyem a koporszoba, / három andzsal a fejem felett, / edzs őrez, sz edzs nyugit, / harmadik ez igaz utra!* (Kelgyest – TV2. 5.)

c) Az angyalvászson

Moldva-szerte elterjedt hiedelem, hogy az ember nyakát halálakor Szent Mihály arkangyal kaszával vágja el. Mivel ő a lelkek elvivője, a koporsószállító eszközt a moldvai csángó falvakban is – akárcsak a nyelvterület más részein – „szentmihálylovának” nevezik. Ugyancsak általánosan elterjedt szokás, hogy a halál beállta után a haldokló fejéhez a falra vagy az ajtókeretre egy hófehér színű „lélekvásznat” tesznek, amit „angyalvászsonnak” is neveznek. Ebbe törli meg Szent Mihály a kaszáját: „*Kell haljon meg e zember, akasztanak fel egy kendezűt. Sz Szent Mihály eljű, hogy elvágta annak a nyakát. Akkor azhaz tüürközik meg, azhaz a kendezűhez. Sz a lelke annak a hultnak ott ül a kendezűnd, míg kivíszik a házbul. [...] Lelke menen azután, hova elrendeli az Iszten. Ha meghult idebé, varillák (meszelik) meg, csánnnyák minden helyütt, hogy mosszák le azt a vírt, melliket elvágta Szent Mihály felszökött e vír a falakra. Sz akkor mosszák meg, varillák meg, mosszák el.*” (Szabófalva – HI2. 65–66.) A Szent Mihály kaszája által „összevérezett” falak lemeszelésére és a ház kitakarítására, évszaktól függetlenül, még akkor is sor kerül, ha a halott kórházban halt meg.

Az angyalvászson a holottkultusz egyik legfontosabb rituális tárgya. Azt tartják róla, hogy a temetésig ezen ül a lélek, és a halottsiratás alkalmával lehet hozzá beszélni is: „*Mikor a hult meghalt... vagyon kendezű a falon, s azon a kendezűn ül a lelke. Úgy mondják, ha meghal valaki, kell legyen felakasztva egy kendezű. Mikor meghalt, a lelke ott ül, ott, sz nezi a testyit.*” (Szabófalva – HP. 1444.) Az angyalvászsonon ülő lelket csak az állatok látják, és rendellenes viselkedésükkel ennek tanújelét is adják: „*S akkor úgy a fejihez odatesznek egy ullyan hosszú törülközűt, azt mondták, hogy az az angyalvászson. S akkor úgy este, mikor vót a végvacsorája, mert szoktak csinálni végvacsorát, aztán másnap viszik temetni. Hát akkor, mikor eltűt a végvacsora, aztán begyűltünk oda sok asszonyok. [...] S egyszer látjuk, hogy bejő a macska a szobába. [...] A macska odamegy, s mind nez fel arra az angyalvászsonra, s igy ficánkol a macska. Mondjuk. – Jaj istenem, hát ez a macska mit csinál, mit akar ott,*

⁴⁸ Kallós Zoltán gyűjtése, 1973. – MTA Zenetudományi Intézet, M.3122.69.

⁴⁹ Székely László: *Csíki áhítat*. Budapest, 1997. 58.

⁵⁰ Balázs Lajos: *Menj ki én lelkem a testből*. Csíkszereda, 1995. 252.

felszökik arra az angyalvászónra. – S akkor békült a kántorunk. Ott vót a kántor. S azt mondja a kántor: – Hajtsátok ki azt a macskát – azt mondja –, mert oda akar felugrani – azt mondja –, mert ott látja a halottnak a lelkét. – Mondjuk: – Hogy látja a lelkét? – Azt mondja: – A lelke olyan, mint egy madár, s felült arra az angyalvászónra.” (Lábnik – BS1. 444.) Az igaztörténetként elmesélt fenti narratíva csaknem teljesen azonos formában bukkan fel különböző csángó falvakban, tehát szövegtípusról van szó.⁵¹

d) A hajnali idő és az angyal kapcsolata

A hajnali idő minden születés ideje, mert ekkor születik a fény. A középkorban a világot megváltó Krisztust következetesen a fénnel, a Nappal hasonlítják össze: a *Sol salutis* ('felkelő, köszöntő Nap'), a *Sol invictus* ('legyőzhetetlen Nap'), a *Sol occasum nesciens* ('lenyugvást nem ismerő Nap') mind Krisztus metaforái. Mivel a fény, az istenség születésének természetes ideje a hajnal, ezért ez a napszak lesz a lélek mennyei születésének, az Éggel való találkozásának az ideje is.

A hajnali idő szent, méltó a himnikus dicséretre: „*Hajnal, hajnal, piros hajnal, / kit szépet köszönt az angyal, / kibe Márja nyuguvék, / urunk tölle születék, / pokol tölle töreték.*” (Degettes – TV2. 64.) Az angyal a nehéz harcban megszerzett lelket hajnalban viszi a mennyországba. A népi imádságok hajnali égen repülő madár-motívumát (pl. „piros hajnal hasada, égi madár reppene”) általában samanisztikus lélekjelképként szoktak értelmezni.⁵² Az égen repülő, lelket vivő madár a kereszténység látomásaiban angyallá igyekszik válni: „*Né, hol menen madárka, / de nem madárka, szárnyasz angyalka, szárnya alatt kolozma, / kolozmába igaz hit, / igaz hitbe szent kereszt.*” (Nagypatak – TV2. 23.). „*Égen menő szép madár, / de nem madár, szárnyas angyal / Szárnya alatt szent oltár*” (Somogy megye – Erdélyi Zs. 1976. 238., 50. szöveg.) Itt jegyezzük meg, hogy a világ számos kultúrája magát a felkelő Napot is madárnak tekinti.⁵³ Általában elmondhatjuk, hogy ennek a jelképkörnek minden eleme a megszabaduló lélek szárnyalására, az örök isteni lényeg felé való röptére utal. Hangsúlyosak benne a tisztaság-képzetek is, hiszen az égbe jutni csak tökéletesen tiszta állapotban lehet. Amint előbb láttuk, a hajnali imádságra biztató angyal az éjszaka bűnös világának elhagyására, a lelki megtisztulásra biztat: „*Hajnal, hajnal, szép piros hajnal, / így köszönt tégedet az angyal. / Kejj fel, ember, méj ámodból, / mosdózáj ki mocskaidból, / kendejél ki büneidből!*” (Lészped – TV1. 182.)

A folklórban következetesen jelen lévő angyal–fény asszociáció keresztény neoplatonista szemléletet tükröz. Andrei Pleșu szerint a *Teremtés* könyvének „legyen világosság” formulája az ők teremtésükre vonatkozik, ugyanis ekkor még nincsenek világító égitestek, tehát itt egy „pre-kozmikus fényről” van szó, Isten fényének egyszerű visszfényéről. Az angyalokat elsőként teremtették, és mint a Teremtőhöz legközelebb álló teremtett lények tükrözik Isten fényét.⁵⁴ Mivel az angyal már születése folytán is a kezdettel és a fénnel van kapcsolatban, ő tud a legtöbbet a mi világunk előtti transzcendens ideákról.

e) A szárnyaló angyal

A teológiai irodalomban hosszú viták zajlottak arról, hogy van-e testük az angyaloknak. A legnagyobb teológusok közül sokan – például Szent Ágoston, Origenész, Szent Bonaventura, Bernard de Clairvaux, Duns Scottus stb.– nem értettek egyet azzal, hogy az angyalok teljesen testetlen lények lennének.

Gaston Bachelard, aki teljes könyvet írt a levegőbe való felemelkedés szimbolizmusáról⁵⁵, a levegőt az angyalok igazi elemének mondja, ugyanis a levegőbeli világ

⁵¹ További hasonló adatokat találunk Virt István halottkultuszról szóló monográfiájában. Virt (2001: 46–47).

⁵² Erdélyi (1988: 722).

⁵³ Durand (1977: 184).

⁵⁴ Pleșu (2006: 160. és 200).

⁵⁵ Bachelard (1999).

valóságos, a földi lét ellenben imaginárius, illékony, valószerűtlen.⁵⁶ Az angyaloknak, a madaraknak, és a szerzeteseknek szárnyuk van, mert büntelenek, az éghez tartoznak, és intellektuális, katartikus lények. Aki elérte a tökéletes ismeretet, az repülhet.⁵⁷ Az angyalok testetlensége tehát, mivel égi lényekről van szó, az emberrel szemben mindenképpen létezik.

A folklórban az angyalok testetlensége, tisztasága, egyszóval égi mivolta a szárnyas, madárszerű angyal szimbolikus képeiben jelenik meg: „Az őrzőangyalnak szárnya van, olyan, mint a madár, repül az az angyal.” (Lészped – BS1. 502.) A néphitben bizonyos madarak (pl. fecske, pacsirta, galamb stb.) privilegizált módon jelennek meg az istenség manifesztációiként, ezért gyakran válnak angyalokká: „Ha fecskével álmodsz, azt mondják, az az őrzőangyalod, mert a fecske szent.” (Pusztina – HP. 1584.)

f) A mennyei örök vendég fogadói

A csángó falvakban általánosan elterjedt szokás, hogy a temetések alkalmával a koporsót beviszik a templomba. Ez a rítus szimbolikusan a lélek mennybejutását imitálja: a misemondás az „égi misére” emlékeztet, a koporsó közepén való felemelése, gyertyaégetés, tömjénnel való füstölés, ének- és zeneszó stb. az éggel való kapcsolatot fejezik ki. Az egész képzetkörben meghatározó szerepük van a lélekvivő angyaloknak, még az egyházi énekek is őket idézik: „Béviszik a hótat a templomba, leteszik a középre. Kaparsóját kereken kifedik gyertyákkal, s égetik, míg a mise foj. »In paradiszum dedukante anzseli...«, a pap éneklí, a gyertyákat szedik, és felteszik a kaparsó fedelit és teszik fel a Szem Miháj lovára, üdőseket kocsira, s mennek a temetőbe, gödörbe teszik.” (Lábnik – HL. 193.)

Az archaikus népi imádságok látomásos képei szerint a mennybe érkező lelket az égi misén résztvevő angyalok nagy vigadozással fogadják, kezet nyújtanak neki, kinyitják számára a mennyei ajtókat, kapukat: „Beteg a test, örvend a lélek, / vigan várja az angyal, hogy bévezesse / mennyeknek országába / mind és mindörökre, ámmen.” (Pusztina – TV1. 176.) „Kész a lélek, beteg a test, / készen várják a mennyei szent angyalok / a megüdvözülő lelket, ámmen!” (Pusztina – TV3. 116.) „Nyiccs kaput, angyal, nyúccs kezet Márja, / moszt menüink úr szent látni, / örök vendég fogadni.” (Bogdánfalva – TV1. 135.) „Hallod, fülem, hallod, / angyalok zengésit, / hívat az Úrjédus / a lelki vacsorára!” (Dormánfalva – TV2. 62.) Ha halálos vétekekkel terhelt lélek érkezik a mennybe, ezekkel a bűnökkel az angyalok is „meg vannak kötöztetve”, ezért megtagadják a bebocsátást: „Mondja a lélek, erejsz bé. / Nem eresztlek, mert meg vajok kötözve, / hét fő bünös vétekekvel.” (Szerbek – TV2. 54.) „Halljad fülem, halljad angyalok csendítettét, / harangszóval éltetének. / Mondá a lélek: Erejsz bé! / Nem eresztlek, / met hét halálos vétekekvel meg vagy kötöztetve!” (Gyimes – TV1. 27.)

g) Az angyal Isten ítélőszéke előtt

Az őrzőangyal Isten ítélőszékénél is tanúnk és ügyvivőnk. Ezt a feladatot az őrzőangyal azért vállalhatja magára, mert ő az, aki a legjobban ismeri az embert. Az angyalok egész élete folyamán egy könyvbe írják az ember bűneit és jócselekedeit: „Amikor az ember meghal, születéstől a halálig van egy élet könyv, mindent beírnak, mikor meghal, teszik eleibe. Aztán ítélik az embert.” (Lészped – BS1. 635.)

A lélek elítélésére vonatkozóan nagyjából egységes ikonográfiai hagyomány él az európai kereszténységben, aminek főbb elemei a következők: Az elítélendő lélek fehér öltözetben egy mérleg serpenyőjébe kerül, ahol felfogott kezekkel térden állva imádkozik. A mérleg egyik karját az Ördög vagy az ördögöt megtestesítő valamilyen szörnyalak igyekszik lehúzni. Az ördögökkel, illetve az ördögöt megtestesítő állatias szörnyel Szent Mihály arkangyal lándzsával harcol, olykor ő tartja a mérleget is. A mérleg serpenyőjébe az ördögök

⁵⁶ Uo. 26.

⁵⁷ Lásd még: Pleșu (2006: 136–137).

hordják az ítélet alatt álló személy elkövetett bűneit, a másik serpenyőbe pedig az angyalok a jótetteit. Ha a meg nem gyönt és meg nem bánt bűnök sokasága meghaladja a jótéteményekét, a harcoló angyal is tehetetlen, és a lélek az ördögök kezébe kerül, akik a pokol felé vonszolják a zsákmányukat. Az üdvözült lelkeket angyalok viszik a mennyországba.

Ilyenszerű ábrázolások láthatók például a moldvai kolostorok végítélet-freskóin, de ez az ikonográfiai hagyomány a népi kultúrában is jelen van: „Az én uram megálmodta vót legénykorában, azt látta, hogy ő meghalt. S amikor meghalt, őt vitték igyenesen a mérlegre. Mikor a mérlegre reatették, ő térgyenállott, felfogott és térgyelt. Akkor az ördög úgy futott messziről, hogy a szemeit verte ki. S mikor odaért a mérleghez, akkor megfogta így a két kezével, s akkor a lábaival is felcsiperkedett, hogy húzza le az uramat. S akkor ő úgy imádkozott, hogy a veríték úgy folyt rolla, de senkit a világon, senkit se látott, csak az ördögöt. [...] Amikor a lélek kimegy a testből, akkor teszic reja a mérlegre. Ha érdemes a menyországra, akkor lehúzza az ördögöt.” (Lészpéd – BS1. 2.) Az örzőangyal az ember jócselekedeteit teszi a végítélet mérlegébe. Ha a patronálás sikeres volt, és az általa védelmeszt lélek üdvözül, maga is jutalmat kap az Úristentől: „Amelyik angyal megnyeri a lelket, például, ha magának az angyala meg tudja nyerni az Istennek, amikor maga meghal, akkor az angyal száz évig órséget áll Isten trónja mellett, azt a dicsőséget kapja Istentől.” (Lészpéd – BS1. 508.)

A tisztítótűzből kiszabaduló lelkeket is az angyal viszi a mennyországba: „A purgatóriumban leszeneded a bűnödöt, s aztán kiszabadulsz. Mikor leégett a bűnnye, akkor vette ki a tűzből az örzőangyala.” (Pusztina – HP. 22.) A bűneiktől tisztuló lelkeket örzőangyalaik meg is látogathatják. Jánó Ilona híres lészpedi látóasszony arról számol be, hogy a tisztítótűzben az egyes tisztulólhelyeket egymástól víz választja el, amin az angyalok hajóval közlekednek, és kinek-kinek elviszik elviszik a hozzátartozóik által „Isten nevében” felajánlott dolgokat. (Lészpéd – VI. 104.)

Következtetések

1. A folklór angyalképe fő elemeiben középkorias jellegű, és ennek megfelelően kifejezetten hieratikus. Teljes mértékben hiányzik belőle az infantilis és szentimentális jelleg. Ennek magyarázata, hogy az ilyenszerű angyalképzetek tudvalevőleg csak a barokk korban jelentek meg Európában, majd a rokokó és a romantika terjesztette el őket, amikor az angyal is a romantikus vallásos giccs fontos komponensévé vált, de ezek az eszmeáramlatok alig hatottak a hagyományos népi vallásosságra. Ezért a folklórban megjelenő angyal minden megjelenésében tiszteletet ébreszt, sőt bizonyos jelentésösszefüggésekben egészen félelmetes lény. Az ördög például ebben a kultúrában is eufemizálódhat, megszelídülhet, szánalmassá vagy nevetségessé válhat, az angyal ellenben sohasem. Az angyalnak még a szomorúsága is tiszteletet ébreszt, az óhatatlanul bekövetkező morális ítéletet sejteti, ezért félelmetes.

2. Az egész népi angyaltan alapvetően dualisztikus: az angyal ellenfele az ördög, aki a minden pillanatban ugyanúgy jelen van, mint az angyal: „Egyik feliben az embernek van az örzőangyal, jobb feliben, a bal feliben van az ördög.” (Magyarfalu – P. 24.) A személyiségnek van angyala, de vannak démonai is. Ezért az embernek állandóan figyelnie kell, a jóra való nyitottsággal kell élnie, hogy a végső elszámolásnál ne az ördög, hanem az angyal örvendezhessen: „Minden embernek van egy örzőangyala, s egy ördöge. Az ördög írja a rosszat, az angyal a jót. A halálra jutó ember, akkor küzdenek. Az ördög felsorolja a rosszat, az angyal azt mondja: – Nem igaz, mert ha nem is imádkozott ember korában, itt vannak a gyerek cselekedetei, a tiszta-lelkűség, a tiszta-szívűség. És így akkor az angyal sokszor meggyőzi az ördögöt.” (Lészpéd – BS1. 501.)

3. A vizsgált folklórműfajokból arra következtethetünk, hogy a hagyományos kultúrában az angyalok egy láthatatlan, de valóságosan létező világ szimbólumai voltak, és ebben a minőségükben maguk is valóságosan léteztek. Nem mesék, fikciók voltak tehát,

hanem élő vallásos üzenetek szimbolikus hordozói, az egész életvezetést irányító világkép alapvetően fontos konstitutív tényezői, akik nap mint nap együtt éltek a hívő emberrel.